

Východoevropský program 3/2010

Měsíčník o dění ve Východní Evropě

V tomto vydání najdete

Tradiční energetická krize a pokus o regulaci internetu v Bělorusku

Ukrajinská cesta do Evropy

Stretnutie ministrov zahraničia krajín V4 a nový vietor do plachiet projektu Východného partnerstva

Změny ve vnější a vnitřní politice Ukrajiny

Energetická politika Viktora Janukovyče

Minianalýzy

Tradiční energetická krize a pokus o regulaci internetu v Bělorusku

Volha Dudko

Politicko-ekonomické napětí mezi Běloruskem a Ruskem stále roste. Příčina, jak lze očekávat, tkví zejména v oblasti energetiky. Začátek nového roku byl poznamenán stejně jako loni energetickou krizí mezi oběma státy. Skoro celý měsíc se vedení Běloruska a Ruska nemohlo dohodnout na výši celních poplatků za dodávky ruské ropy. Po vstupu do Celní unie s Ruskem a Kazachstánem běloruská vláda předpokládala, že by Bělorusko mohlo znovu dostávat ruskou ropu osvobozenou od cla a také vyjednat výhodnější cenu na plyn. Ta by v roce 2011 měla dosáhnout evropské úrovně. Jenže Rusko už nemá zájem dotovat dodávky do Běloruska výměnou za politickou loajalitu. Dlouhé vyjednávání skončilo tím, že Bělorusko bude dostávat 6,3 milionu tun ropy pro vnitrostátní spotřebu, a to bez celního poplatku. Za ropu spotřebovanou nad tento limit by Bělorusko mělo zaplatit clo ve výši 267 dolarů za tunu. Podle odhadu expertů to bude stát běloruský rozpočet kolem dvou miliard dolarů, což je podstatná ztráta s ohledem na to, že běloruská ekonomika je vysoce závislá na příjmech z tranzitu a exportu ropných produktů.

Jinak nic neukazuje na podstatné zlepšení ekonomické situace v zemi. Konec ekonomické krize se zdá být otázkou vzdálené budoucnosti. Půjčky MMF a Světové banky budou nejspíš využity na

stabilizaci běloruského rublu, spíše než na provedení systémových reforem, které by Bělorusko potřebovalo daleko více.

Na počátku února se Bělorusové „dočkali“ podpisu dekretu prezidenta o regulaci internetu. Mnozí se obávají, že Bělorusko tak přejímá zkušenosti Číny a pokusí se kontrolovat šíření nezávislých informací a identifikovat ty, kteří na svých blozích kritizují vládu. Jestli tento dekret bude omezovat šíření pornografie, jak tvrdí státní orgány, nebo svobodu slova, čehož se obávají především samotní uživatelé internetu, se ukáže po 1. červenci 2010, kdy vstoupí v platnost. Většina lidí se shoduje na tom, že omezit přístup Bělorusů ke svobodným informacím na internetu bude dost obtížné - existuje množství způsobů, jak obejít všechny centrálně zřízené překážky. Zdá se, že zákon byl připraven jako pokus o prevenci „online-revolucí“, které se uskutečnily v Moldavsku nebo v Iránu, a to hlavně před blížícími se komunálními a prezidentskými volbami. Ty se budou konat v tomto a na začátku příštího roku.

Ukrajinská cesta do Evropy

Alžběta Chmelařová

První zahraniční kroky nového ukrajinského prezidenta Viktora Janukovyče směřovaly do Bruselu. Podle evropských představitelů, například José Manuela Barrosa nebo Jerzyho Buzka, tím Ukrajina vyslala Evropské unii pozitivní signál. Sám Viktor Janukovyč ale pořadí svých zahraničních cest za vypovídající nepovažuje. Po návštěvě Bruselu Janukovyče očekávali v Moskvě. Faktem je, že obě cesty byly hodnoceny velmi kladně. Co ale vypovídají o konturách nové, post-juščenkovské ukrajinské zahraniční politiky?

Prezidentství Viktora Juščenka dávalo Evropě jistotu. Ukrajinu nebylo nutné přesvědčovat o výhodách integrace do evropských struktur. Spíše naopak. Jenže Viktor Juščenko byl za svou důslednost a loajalitu "odměněn" ne snad úplně nezájmem, ale spíše nechotou Evropské unie zaujmout k Ukrajině jasnou pozici. Ukrajina se EU samozřejmě přibližovala, body asociační smlouvy jsou postupně naplňovány, vízový režim byl do jisté míry zjednodušen, nicméně jednoznačné výsledky své politiky Juščenko Ukrajincům nabídnout nemohl. Projekt Východního partnerství nebyl na Ukrajině přijat s nadšením a dodnes je do jisté míry považován za chabou náhražku a pokus EU vyhnout se přímé konfrontaci s neodbytnou ukrajinskou otázkou: „Kdy?“.

Se zvolením Viktora Janukovyče se situace obrací. Otázka „Kdy?“ už není aktuální ani pro ukrajinskou stranu. Kyjev má ambici stát se mostem mezi západem a Ruskem a takový projekt předpokládá spojení dvou břehů. S Viktorem Janukovyčem přichází konec juščenkovskému "euroromantismu", ukrajinská zahraniční politika se deideologizuje a nabude vysoce

pragmatického charakteru. V podmínkách krize je nutné zahraniční politiku naplnit konkrétním obsahem, tedy budovat a posilovat ekonomické vztahy, hledat nová odbytiště (Čína, Indie...) nebo vytvořit příjemné investiční klima. Ukrajina nabrala kurz na ekonomizaci zahraniční politiky, a ta si, jelikož je Ukrajina silně ekonomicky závislá na Rusku (i když objem zahraničního obchodu je lehce vyšší s EU), vyžádá své oběti v podobě zrušení dekretů o vyznamenání Stepana Bandery a Romana Šučeviče, v zapomnění upadne i otázka hladomoru z let 1932/33, v mezinárodních vztazích to znamená definitivní pohřbení projektu GUAM a omezení vztahů zejména s Gruzíí.

Moskva se na spolupráci s novým prezidentem evidentně těšila, zatímco Evropa znejistěla. Obavy vyzvaly zejména prohlášení některých politiků blízkých Viktoru Janukovyčovi nebo dokonce i předvolební vystoupení samotného Viktora Janukovyče o možném návratu k projektům ekonomické integrace na post-sovětském prostoru. Tedy o možné ukrajinské účasti na projektech Jednotného ekonomického prostoru a Celní unie Ruska, Běloruska a Kazachstánu (to je ale nekompatibilní s členstvím Ukrajiny ve Světové obchodní organizaci, nyní se mluví o spolupráci ve formátu 3+1, tedy bez členství Ukrajiny), uznání nezávislosti Jižní Osetie a Abcházie (dementováno, uznána územní celistvost Gruzie) nebo zastavení veškerých integračních snah do NATO. Přestože Viktor Janukovyč nechce Ukrajinu integrovat do žádného vojensko-politického bloku, v plnění ročního národního plánu pokračuje a ani zákon o koncepci národní bezpečnosti z roku 2003, který jako jeden z cílů uvádí i členství v NATO, se nemění.

Rusko se ale konečně dočkalo odchodu Viktora Juščenka a možná v nového prezidenta vkládá až příliš nadějí. Úsměvy do kamer, byť sebezářivější, nevyřeší rusko-ukrajinské problémy jako například ceny za dodávky plynu, kvóty na ukrajinské produkty na ruském trhu, privatizaci ukrajinských průmyslových objektů nebo otázku demarkace hranic na souši a delimitace v Azovském moři a Kerčenském průlivu. Otázka prodloužení pobytu Černomořské flotily závisí na změnách ústavy a nová koalice, která byla v Nejvyšší radě zformována 11. března 2010, ústavní většinou nedisponuje. Navíc se dá předpokládat, že Julie Tymošenkova se postaví ostře proti, její opoziční politika se bude profilovat na obraně národních zájmů.

Janukovyč mluví o evropské integraci jako o klíčové prioritě ukrajinské zahraniční politiky, jako zásadní zároveň vnímá i zlepšení vztahů s Ruskem. Prezident ale nevybírá ze dvou variant, nevybírá mezi Evropou a Ruskem. Jasnou prioritou je ekonomická stabilizace země následovaná rozvojem. Nebo ještě jinak, uspokojení ekonomických zájmů finančně-průmyslových skupin, což neznámá, že ty se nutně musí vylučovat se zájmy Ukrajiny. Ale už jen právě z tohoto důvodu nemůže být Janukovyčova zahraniční politika jednoznačně proruská. Ukrajinské finančně-průmyslové skupiny v současné době ke svým aktivitám potřebují snadnější přístup na evropský

trh a stabilní právní prostředí, které jim, spíše než ta ruská, zajistí právní kultura Evropské unie. Navíc ruští oligarchové představují pro ty ukrajinské silnou konkurenci.

Přesto všechno obavy Evropské unie ze ztráty vlivu na Ukrajině přetrvávají. Evropa proto demonstruje vůči Ukrajině nebývalou vstřícnost a aktivitu a Viktor Janukovyč, před pěti lety pro Evropu nepřijatelný, se dnes stal žádaným. Koncem února 2010 o povolební situaci na Ukrajině jednala Rada EU na úrovni ministrů zahraničních věcí. Výsledkem bylo vyslání silné delegace na inauguraci nového prezidenta (představitelka Unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku Catherine Ashtonová, předseda EP Jerzy Buzek, eurokomisař Štefan Fühle).

Ukrajinou se zabýval i Evropský parlament, který dokonce na toto téma vydal rezoluci. Ukrajina se podle EP může považovat za evropskou zemi a má, v souladu s článkem 49 Smlouvy o EU, právo aspirovat na členství v unii, stejně jako všechny evropské země, které naplňují principy svobody, demokracie, lidských práv a svrchovanosti práva. V rezoluci je obsažena i výzva k Radě EU poskytnout Evropské komisi mandát k vypracování cestovní mapy pro bezvízový režim v horizontu 5-7let. EP podtrhuje důležitost posílení spolupráce mezi Ukrajinou a EU v energetické oblasti. Rezoluce obsahuje ale i kritiku Juščenkem vydaného dekretu prohlašujícího Stepana Banderu za národního hrdinu Ukrajiny a Brusel (bezsporu na polský nátlak), stejně jako Moskva, očekává jeho zrušení.

Snaha Evropské unie Ukrajině něco nabídnout se nicméně stále pohybuje na deklarativní úrovni a nejedná se o konkrétní nabídky. Taková podpora Janukovyče jistě neuspokojí, bude se dožadovat hmatatelných výsledků (liberalizace vízového režimu, finanční pomoc v boji s následky ekonomické krize, zapojení Ukrajiny do zóny volného obchodu, energetická spolupráce, podpis asociační smlouvy...).

Skutečné úsilí Viktora Janukovyče obnovit konstruktivní a přátelské vztahy s Ruskem jsou tak jedním z důležitých faktorů efektivnějšího ekonomického, ale i politického sblížení s EU. Paradoxně tak Janukovyč může završit, a nejspíše se tak i stane, integrační projekty, které začal a nedotáhl do konce Viktor Juščenko. Ukrajinská cesta do Evropy tak vede přes Rusko.

Stretnutie ministrov zahraničia krajín V4 a nový vietor do plachiet projektu Východného partnerstva

Matej Kresáč

V Budapešti sa 2. marca uskutočnilo stretnutie ministrov zahraničia štátov V4, zamerané predovšetkým na otázky spolupráce v rámci tzv. Východného partnerstva (EaP). Tento cieľ bol

umocnený prítomnosťou zástupcov krajín EaP, Európska komisia bola zastúpená komisárom pre susedskú politiku Štefanom Füleom, zúčastnili sa taktiež reprezentanti Litvy, Lotyšska a Estónska a takisto Švédska, Španielska a Belgicka- predsedajúcich Rade EÚ v druhej polovici roka 2009 a v roku 2010.

Stretnutie potvrdilo záujem Vyšehradskej skupiny na približovaní „Východných partnerov“ k EÚ, podporu reforiem v týchto štátoch, na čo môžu byť využité skúsenosti postkomunistických stredoeurópskych krajín. Zároveň stretnutie umožnilo výmenu názorov medzi štátmi, upozornilo na problémy, ktoré je treba prekonať, aby spolupráca ďalej napredovala. Azerbajdžan napr. požaduje aby EÚ venovala väčšiu pozornosť azerbajdžansko-arménskym vzťahom, naproti tomu podľa Arménska EaP nemôže ašpirovať na vyriešenie zmrznutého konfliktu v Náhornom Karabachu, môže však k riešeniu prispieť. Gruzínsko kritizovalo predaj francúzskych plavidiel Rusku a spolu s Ukrajinou deklarovalo snahu stať sa v budúcnosti členom EÚ.

Partneri zo strany EÚ požadujú pokrok v kľúčových oblastiach pre EaP: dohody o asociácií, mobilita (otázka víz), otázka dohôd o voľnom trhu. Na to, aby EaP mohlo efektívne fungovať, je potrebné, aby projektu boli poskytnuté primerané finančné prostriedky. Boli taktiež vznesené požiadavky, že podpora krajín EaP by mala byť podmienená dodržiavaním ľudských práv a uskutočňovaním potrebných reforiem. Potreba ustanovenia cestovnej mapy v otázke liberalizácie víz (napr. pre Ukrajinu) bola taktiež nastolená.

Ministerské stretnutie potvrdilo vôľu Vyšehradskej štvorky ďalej promovat' Východné partnerstvo a spoluprácu s partnerskými krajinami. Zhodnotenie bude možné až neskôr s tým, či bude skutočne v tejto oblasti dosiahnutý pokrok. Dôležité bude mať potrebné finančné zdroje, k tomu aby sa spolupráca mohla rozvíjať. Veľké očakávania vzbudzuje taktiež tzv. Jarný balík Európskej politiky susedstva ohlásený Štefanom Füleom, ktorý bude obsahovať víziu EaP na ďalších 5 rokov.

Změny ve vnější a vnitřní politice Ukrajiny

Oleg Shenshyn

Neuplynul ani prví měsíc v post-oranžové éře a Ukrajina má nejen nového prezidenta a zahraniční politiku, ale i novou parlamentní koalici, premiéra a vládu.

Vnější politika

Prezidentství Viktora Janukovyče začalo skromným inauguračním ceremoniálem, jehož politická důležitost byla zdůrazněna přítomností řady vysoce postavených hostů ze zahraničí. K překvapení

mnohých pozorovatelů, mezi hosty nebyl přítomen ani ruský prezident Medveděv, ani premiér Putin. Podle dohadů v Kremlu došli k závěru, že politické postavení Janukovyčových hostů není srovnatelné s postavením Vladimira Putina či Dmitrije Medveděva. Proto se Moskva omezila na vyslání hlavy Státní Dumy Borise Gryzlova a hlavy administrativy prezidenta Sergeje Naryškina. Kreml se také údajně obával, že stoupenci Tymošenkové naruší průběh inaugurace.

Další překvapení následovalo, když se nový ukrajinský prezident rozhodl uskutečnit svoji první zahraniční cestu ne do Moskvy, ale do Bruselu. Deklarovaným cílem návštěvy bylo urychlení eurointegračního procesu a vyjednání bezvívazového režimu pro ukrajinské občany. To mělo Janukovyčovi získat sympatie obyvatel západní a centrální části Ukrajiny. Posléze se však ukázalo, že důležitější byla žádost o další úvěr od MMF. Bez toho se totiž ukrajinská ekonomika pravděpodobně neobejde.

Janukovyč sice deklaroval orientaci na EU, nicméně partnerství s Ruskem je v současnosti zahraničněpolitickou prioritou. Ve své zahraničněpolitické koncepci prezident vidí Ukrajinu jako „most mezi Ruskem a Západem“, což automaticky předpokládá spolehlivost Ukrajiny coby transportního koridoru ruského plynu a neuskutečnění vstupu do NATO.

Při návštěvě Moskvy bylo Janukovyčovi nabídnuto vstoupit do Celní unie Ruské federace, Běloruska a Kazachstánu. Ta je hlavním pilířem Společného ekonomického prostoru (SEP). Vzhledem k tomu, že Ukrajina je členem WTO a státy SEPu nikoliv, byl by její případný vstup do tohoto společenství značně problematický. Čekat na nejisté členství v EU a zároveň otálet se vstupem do SEPu může vést k tomu, že Ukrajina se ocitne mimo ekonomické dění evropského kontinentu.

Vnitřní politika

Koalice, kterou tvořily frakce Blok Julie Tymošenkové (BJuT), Naše Ukrajina – Lidová Sebeobrana (NU-LS) a Blok Lytvyna (BL), se rozpadla 2. března a následujícího dne parlament vyslovil nedůvěru vládě. Proti Tymošenkové hlasovala nejen Strana regionů (SR), Komunisté a Blok Lytvyna, ale také někteří poslanci z NU-LS a dokonce z její vlastní frakce BJuT.

Očekávalo se, že formování nové koalice povede ke vleklému jednání mezi jednotlivými frakcemi. Místo toho byl narychlo přijat koaliční zákon, který umožnil jeho iniciátorům zformovat koalici nejen z parlamentních frakcí, ale i z jednotlivých poslanců. V konečném výsledku novou koaliční většinu vytvořily frakce SR, BL, Komunistická strana a někteří poslanci od BJuT a NU-LS. Vytvoření akceschopné koalice za tak krátké období je vzhledem k chaotické situaci v zemi pozitivním jevem.

Nicméně výše zmíněný zákon nebyl schválený Ústavním soudem, a z tohoto důvodu se bude nová koalice do budoucna potýkat s problémy, co se týče její legitimacy.

Navzdory očekáváním, se novým premiérem nestal Sergej Tigipko, ale Mykola Azarov – Janukovyčův spojenec, nepopulární proruský politik, který bude de facto plnit funkci technického premiéra. Rychlost, s jakou SR vytvořila novou vládní koalici, nezanechala Tigipkovi prostor pro politickou licitaci. Protože až do příštích parlamentních voleb Tigipko nemá šanci získat vliv v parlamentu, ochotně přijal i „skromný“ post vicepremiéra pro ekonomiku.

Ex-premiérka Julia Tymošenková přešla do opozice a stále odmítá uznat nového prezidenta. Opoziční vůdkyně, proslulá svým uměním „vystupovat“, zaměřila svou opoziční činnost na kritiku pochybného koaličního zákona (viz. výše), dalším pomyslným terčem se stal nepopulární premiér Azarov.

Energetická politika Viktora Janukovyče

Lukáš Tichý

Poté, co byl začátkem února na základě výsledků druhého kola zvolen Viktor Janukovyč ukrajinským prezidentem, se začala v ruských a evropských médiích objevovat otázka, jaké budou jeho první politické kroky. Pro Evropskou unii a její energetickou bezpečnost se v tomto ohledu jako klíčové téma jeví zejména budoucí vývoj energetické situace Ukrajiny a zajištění stabilního a bezpečného tranzitu plynu.

Jak vyplývá z prvních oficiálních prohlášení prezidenta Janukovyče, hlavní prioritou ukrajinské politiky je obnovení vztahů s Ruskem, zlepšení pozice rusky mluvících občanů žijících na území Ukrajiny a případný vstup do Celní unie společně s Ruskem, Běloruskem a Kazachstánem. Vedle toho mezi klíčové úkoly domácí a zahraniční politiky patří také otázka energetiky, modernizace přepravního systému a urovnání tranzitních sporů s Ruskem. Na předchozí rusko-ukrajinské spory o tranzit plynu se EU dívala s velkým znepokojením již od roku 2006, kdy plyn přestal proudit na Západ poprvé. Poslední případ energetické krize mezi Ruskem a Ukrajinou se odehrál začátkem roku 2009 a jeho následkem se většina evropských států ocitla přibližně na 14 dnů bez ruského plynu.

K vyřešení situace a zabránění vzniku nové energetické krize se Viktor Janukovyč rozhodl vytvořit konsorcium na přepravu zemního plynu a rozdělit tamní systém přepravy plynu GTS rovnoměrně na třetiny mezi ruskou společností Gazprom, ukrajinský Naftohaz a evropské spotřebitele. Jako

výsledek, celková přepravní kapacita by se mohla do budoucna zvýšit ze současných 60 – 80 miliard m³ zemního plynu na propustnost přibližně 200 miliard m³ plynu.

Tímto rozhodnutím ukrajinský prezident sleduje zcela pragmatický cíl. Vytvoření konsorcia by totiž podle Janukovyče mohlo přimět Rusko ustoupit od výstavby plynovodů Nord Stream a South Stream. Rusko-německé konsorcium Nord Stream hodlá prostřednictvím plynovodu přepravovat ruský plyn přes Baltské moře do Německa. Plynovod South Stream by pak měl vést zemní plyn přes Černé moře a Balkán dále do střední a jižní Evropy. Současně mají oba navržené plynovody obcházet ukrajinské území. To by pro Ukrajinu, jako důležitou tranzitní zemi, přes kterou prochází až 80% dodávek ruského plynu do evropských států, znamenalo velké finanční potíže spojené se ztrátou příjmů z tranzitních poplatků.

Na závěr je třeba uvést, že jak pro Rusko, tak pro EU představuje navržené konsorcium důležitý krok k zajištění energetické bezpečnosti, neboť jeho realizací dojde k lepšímu monitorování a kontrole přepravy ruského plynu přes Ukrajinu do Evropy. Na druhou stranu vyvstává otázka, jestli se bude Rusko ochotno výměnou za Janukovyčův návrh vzdát výstavby obou plánovaných projektů.

Komentované zprávy

Dne 1. března 2010 byla znovu otevřena hranice mezi Ruskem a Gruzíí. Hraniční přechod Verchnij Lars byl uzavřen v červenci 2006. Ačkoliv je tento přechod položen vysoko v kavkazských horách, je jedinou pozemní spojnici mezi výše zmíněnými státy. Další pozemní přechody se nacházejí na území dvou odštěpených teritorií – Jižní Osetie a Abcházie. Tento krok je vnímán jako jedna z příčin postupné stabilizace vztahů mezi Ruskem a Gruzíí.

V polovině března ruský premiér Vladimir Putin přijel na státní návštěvu do Indie. Výsledkem jeho setkání s hlavou státu Manmóhanem Singhem je kontrakt o dodávkách ruských zbraní a jaderných reaktorů do Indie. Rusko tak získalo zakázku za více než deset miliard dolarů. Kromě výše zmíněných dodávek byly naplánovány i další společné projekty – továrna na výrobu dopravních letadel a další možné kontrakty pro indickou ropnou společnost ONGC na území Ruska.

Hysterickou reakci jak v Rusku, tak zejména v Gruzii, vyvolala mystifikační reportáž gruzínské televize IMEDI. Věrohodné reportáži popisující vpád ruských vojsk do Gruzie, bombardování gruzínských měst a dokonce vraždu gruzínského prezidenta Saakašviliho uvěřily média i diváci. Přestože byla po půl hodině prohlášena za mystifikaci, stihla se jako seriózní zpráva rozšířit nejen

po Gruzii, ale i do ruských médií. Virtuální událost se přelila i do následné reálné politické přestřelky mezi prezidentem Saakašvilim a gruzínskou opozicí.

Newsletter vyjadřuje názory autorů. Názory vyjádřené v textu nemusí být nutně stanoviskem Asociace pro mezinárodní otázky.

Koordinátorka projektu: Nela Srstková Minianalýzy: Volha Dudko, Alžběta Chmelařová, Matej Kresáč, Oleg Sheshyn, Lukáš Tichý
Komentované zprávy: Nela Srstková Grafický návrh: Side2 Šablona: Petr Netuka Sazba: Michaela Baginová Kontakt na redakci:
newsletter.vep@amo.cz

Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) Žitná 27, 110 00 Praha 1 Tel/Fax: +420 224 813 460 E-mail: info@amo.cz / www.amo.cz

© Asociace pro mezinárodní otázky 2010
